

UN INCUNABUL NECUNOSCUȚ DIN BIBLIOTECA TELEKI-BOLYAI DIN TÂRGU-MUREȘ*

MONICA AVRAM
Biblioteca Județeană Mureș
FLORIN BOGDAN
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Umanismul și Renașterea aduceau în conștiința europeană a secolului al XV-lea nevoia de întoarcere la valorile antichității greco-romane, de reînnoire socială și culturală, cu accentul pus pe individ. Aceste aspecte au dominat nu numai viața socială și cea culturală ci și viața politică și ecleziastică europeană, beneficiind din plin de sprijinul oferit de cea mai mare descoperire tehnologică a perioadei, tiparul cu litere mobile.

Sfârșitul de secol XV și începutul celui de-al XVI-lea a fost dominat de reproșul adresat clerului de oameni ai bisericii precum Girolamo Savonarola și Martin Luther, nu neapărat cu referire la luxul în care acesta trăia, ci mai mult pentru lipsa credinței¹.

Spațiul italian este cel care ne interesează în mod special în prezentarea de față, iar cei mai celebri predicatori italieni ai secolului al XV-lea au fost Bernardino da Siena (1380-1440) și Girolamo Savonarola (1452-1498)². Acesta din urmă s-a născut la Ferrara în anul 1452, remarcându-se prin violența limbajului și îndrăzneala afirmațiilor³. La doar 20 de ani apărea prima lucrare a sa, *De ruina mundi (Despre ruina lumii)*, iar peste alți trei ani scria *De ruina Ecclesiae (Despre ruina bisericii)*⁴.

Evoluția ulterioară a lui Savonarola a fost marcată de intrarea sa în rândurile dominicanilor, ordin călugăresc fondat de către Dominic de Guzman, la Toulouse, în anul 1214 și recunoscut de către papa Honoriu al III-lea doi ani mai târziu, ai cărui membri se adresau maselor populare prin intermediul unor predici bine documentate cultivând virtuți precum ascultarea, înțelegerea, sărăcia și castitatea⁵.

* Materialul a fost publicat, inițial, în limba engleză: Monica Avram, Florin Bogdan, *An Unknown Incunabulum from Teleki-Bolyai Library of Târgu-Mureș*, în *Transilvania*, Sibiu, nr. 5-6, 2014, p. 90-95.

¹ Faure 2002, p. 45.

² Lăzărescu 1987, p. 110.

³ Procacci 1975, p. 128-129.

⁴ Comorovski 1972, p. 93-94.

⁵ Ceuca, Ceuca 2009, p. 90.

Prin predicile sale, pline de imaginație, Savonarola reînvie temele simbolice ale Evului Mediu⁶; adversitatea față de corupția care a cuprins biserica rezultă și dintr-o predică ținută în anul 1493: *Pe când în biserica primitivă potirele erau de lemn și prelații de aur, astăzi biserica are potire de aur și prelați de lemn*⁷.

Dezgustul în fața corupției clerului, specifică Renașterii îi inspiră lui Savonarola proiecte de reformă morală, religioasă și politică, intrând astfel în conflict cu familia Medici⁸. Invadarea Italiei de către armata franceză a lui Carol al VIII-lea și proclamarea Republicii la Florența i-au permis lui Savonarola realizarea unui proiect de constituție care avea la bază vechile instituții comunale florentine și venețiene, care înclinau balanța în favoarea unui guvern „universal”⁹. Astfel, între septembrie 1494 și mai 1498, Girolamo Savonarola a instituit la Florența o „reformă integrală”, florentinii trăind „într-o atmosferă de exaltare colectivă”. Dacă în lucrările filosofice sau cele doctrinare Savonarola creează imaginea unui compilator, prin extremismul și vitalitatea sa a reușit să îi fascineze pe intelectuali. Printre adepții săi s-au numărat numeroși învățați precum Giovanni Pico della Mirandola sau nepotul acestuia, Gian Francesco care a fost mai întâi discipol și apoi biograf a lui Savonarola, medicul florentin Antonio Benivieni, Giovanni della Robbia sau pictorul Sandro Botticelli¹⁰; în cazul lui Botticelli se remarcă, după 1500 (moartea lui Savonarola a survenit în 1498), o reîntoarcere la situația de dinaintea mișcării reformiste declanșate de Savonarola¹¹.

Părăsirea Italiei de către armatele franceze a lăsat Republica florentină, implicit pe Savonarola, fără protecție în fața partizanilor familiei Medici¹². Adversar înfocat al corupției papale, conducător al unui partid politic, *dei piagnoni* (al plângăreților), Savonarola propovăduia o viață religioasă, de renunțare la bucuria simțurilor. Adversitatea față de papalitate s-a acutizat după alegerea lui Rodrigo Borgia ca papă în 1492 cu numele de Alexandru al VI-lea, bănuit de simonie¹³. Ca o consecință, papa Alexandru al VI-lea l-a excomunicat pe Savonarola în mai 1497, an în care, la carnavalul de la Florența a avut loc ceremonia „arderii vanităților”¹⁴ (au fost arse pe rug haine, cărți sau picturi

⁶ Chastel 1981, p. 183.

⁷ Procacci 1975, p. 129.

⁸ Comorovski 1972, p. 93.

⁹ Procacci 1975, p. 130.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Chastel 1981, p. 188-189.

¹² Procacci 1975, p. 132.

¹³ Rendina 2002, p. 613.

¹⁴ Procacci 1975, p. 132.

considerate a fi obiecte de lux) pe așa-zisele „bruciamenti delle vanita” (ruguri ale deșertăciunilor)¹⁵.

În acest context a venit și provocarea franciscanilor pentru Savonarola cu privire la proba focului, însă pe 7 aprilie 1498, în Piazza de la Signoria, el s-a sustras de la această probă, a doua zi fiind arestat, urmând ca pe data de 22 mai 1498 să fie spânzurat și apoi ars pe rug¹⁶.

Calitatea lui Girolamo Savonarola de reformator al bisericii, dar și de om politic care a influențat sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea a făcut ca lucrările sale să se afle la mare căutare. Deși în cea mai mare parte acestea sunt lucrări cu caracter teologic, ele și-au găsit locul nu numai în bibliotecile unor mănăstiri, ci și în cele ale unor particulari. Pentru spațiul românesc grăitoare în acest sens este prezența conform *Catalogului colectiv al incunabilelor din România*¹⁷, lucrărilor sale, ediții incunabulare, în biblioteci precum Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca (8 exemplare), Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași (1 exemplar) și Biblioteca Județeană Mureș – Biroul Colecții Speciale. Biblioteca Teleki (16 exemplare).

Atenția noastră se îndreaptă către exemplarele aflate la Târgu-Mureș, la Biblioteca Județeană Mureș – Biroul Colecții Speciale. Biblioteca Teleki. Toate lucrările lui Savonarola deținute de către biblioteca mureșeană se păstrează într-un colligat¹⁸ care conține 23 de titluri, având formatul în 4°. În catalogul amintit, precum și în catalogul incunabilelor de la Târgu-Mureș¹⁹ sau în alte lucrări care tratează acest subiect²⁰ figurează un număr de 15 ediții în 16 exemplare, atribuite lui Girolamo Savonarola.

Cu ocazia consultării volumului, în vederea realizării documentației specifice pentru clasarea piesei în Patrimoniul Cultural Național al României, ne-a atras atenția colligatul numărul 10: *Exposizione sopra el psalmo Verba mea*. Lucrarea a fost datată, de obicei, după anul 1500 (nu s-a exclus total varianta ca lucrarea să fi apărut mai devreme, fiind avansat anul 1499), deci în afara intervalului temporal în care ar fi făcut parte din perioada incunabulară a tiparului²¹. De asemenea, atribuirea lucrării lui Girolamo Savonarola este pusă sub semnul întrebării, el fiind executat, după cum am specificat, pe data de 22

¹⁵ Comorovski 1972, p. 93.

¹⁶ Procacci 1975, p. 132.

¹⁷ Schatz, Stoica 2007.

¹⁸ Cota T. q – 154 b/3

¹⁹ CIBTB 1971.

²⁰ Ionescu 2012, p. 42-46. Lucrarea este, de fapt, o simplă prelucrare a catalogului de incunabile de la Biblioteca Teleki.

²¹ <http://istc.bl.uk/search/search.html?operation=record&rsid=741306&q=2> accesat în 27.11.2013; Goff, S 203; BMC, p. 100; IGI, VI, p. 131. Pentru varianta cu anul 1499 ca și datare a tipăririi bibliografia este reprezentată de Reichling, nr. 14410.

mai 1498. Conform bibliografiei mai recente²² lucrarea este datată cu siguranță în anul 1499, în cadrul ordinului călugăresc al Dominicanilor fiind declanșată o anchetă pe 24 mai 1499 cu privire la autorul manifestului. Numele avansat este cel al lui Simone Cinozzi, discipol al lui Savonarola, iar ca și dată a publicării a fost menționată ziua de 15 mai 1499²³.

Pentru acuratețea identificării, după fotografierea integrală a lucrării de 8 file, au fost contactate câteva dintre instituțiile care dețin, în mod oficial, această lucrare: Württembergische Landesbibliothek Stuttgart, Bibliothèque nationale de France Paris, British Library London și Cambridge University Library. Răspunsul specialiștilor din cadrul instituțiilor menționate²⁴, cărora le mulțumim pe această cale, a fost că exemplarul deținut de biblioteca din Târgu-Mureș este identic exemplarelor aflate în colecțiile amintite. De altfel, la nivel mondial, sunt cunoscute doar 18 exemplare, aflate la următoarele instituții²⁵: Londra, British Library; Cambridge UL; Paris BN; Berlin SB; Stuttgart WLB (2 exemplare); Ferrara C; Lucca G; Roma Cas; Roma Cors; Vatican BAV Stamp. Ross.; Cambridge MA, Harvard College Library, Houghton Library; Dallas TX, Southern Methodist Univ., Bridwell Library; San Marino CA, The Huntington Library; Urbana IL, Univ. of Illinois at Urbana-Champaign Library; Washington DC, Library of Congress, Rare Book Division; Dubrovnik D; Lugano BCant.

Din punct de vedere tehnic lucrarea are 8 file nenumerate, este de format mediu - în 4°-, pe filele 1, 2, 3 există signaturile ai, aii, aiii. Legătura volumului, confecționată din carton îmbrăcat în hârtie marmorată cu nuanțe de roșu, galben, portocaliu și albastru, cu un cotor din piele, este databilă în secolul al XVIII-lea. Pe interiorul primei coperti este aplicat ex-libris-ul contelui Sámuel Teleki, care a avut în posesie acest volum. Pe cele două foi de gardă de la începutul volumului este înșirată o listă, manuscrisă, cu 54 de titluri ale unor lucrări care au fost redactate, probabil, de către Girolamo Savonarola²⁶: *Tutte lopere di fratre Jeronimo da Ferrara: Prediche fatte lanno 1494 sopra [...] si psalmi infra l'animo, Prediche fatto [sic] l'anno 1495 sopra Amos profeta, Prediche fatte nel 1496 infra l'animo, Prediche fatte nel 1497 sopra le esodo, Prediche 25 sopra que bonno [...] deus della providentia humana [?], Prediche*

²² <http://istc.bl.uk/search/search.html?operation=record&rsid=741306&q=2> accesat în 27.11.2013; Polizzotto 1994, p. 173-177.

²³ Ridolfi 1952, p. 235, nota 22, informație oferită de către Nicolas Petit (Réserve des livres rares, Bibliothèque nationale de France).

²⁴ Dr. theol. Christian Hermann (Württembergische Landesbibliothek Stuttgart), Nicolas Petit (Réserve des livres rares, Bibliothèque nationale de France), Liam Sims (Rare books Department, Cambridge University Library).

²⁵ Informația este preluată din British Library Incunabula Short Title Catalogue (ISTC): <http://istc.bl.uk/search/search.html?operation=record&rsid=741306&q=2>, accesat în 27.11.2013.

²⁶ Nu toate titlurile se regăsesc și în volumul consultat. Mulțumim colegei Dr. Andreea Mârza pentru ajutorul acordat la citirea textului!

3 sopra Job nella figura di padrone, Compendio dello revelazioni, Libro delle venta de [...] fede [...] el [...] noso della [...] Christi, Dialogo delle venta prophetika, Dialogo intitolato sollatio del mio maggo, Trattato o vero expositione sopra el psalmo [...], Expositione sopra el psalmo Miserere mei Deus, Expositione sopra il psalmo Qui re ais issrael ante te, Expositione quattro sopra el pater noster, Trattato del humilta, Tractato del oratione, Tractato del oratione mentale, Epistola del discreto modo di orare, Epistola a fratri di sacro [...] del modo di operare in santa sperantia divina dispositione, Sopra uno capitolo de fere [...] fratre Jeronimo in sancto mando del [...] divine nella religione, Epistola al convento da Fiesole de fratri [...], Epistola a fratri di s. M [...] del modo de resistere alle tentationi [...] pervenire alla perfezione, Alchune regole a religiosi necessarie, Epistola mandata a fratri di S. Matris [...], De sette gradi di salire alla sacra mota della vita spirituale a instatia [...] examenatione malischotto [...], Trattato alla more di Jesu, Del misterio della Croce, De misterij della messa, Sermone fatto a sui fratri nella vigilia di natale sopra la [...], Trattato exortatorio a tutti gli elect. et figli del padre eterno, Trattato exortatorio a certe persone [...] perseguitate per la verita da lui predichata, Regole da osservare nel tempo delle tribulationi, Rimedij spirituali contro la peste, Del modo di vivere in monasterio alla Cortessa della Mirandola, Trattato della vita viduale, Trattato sopra dieci commandam [...] alla murate, Epistola alle monache darnalena [...], Expositione sopra la Avemaria, Epistola a uno suo familiare commicia magnificem [...] nos siamo nel sesto anno, Epistola contra la sententia della excommunicatione contra di lui data, Epistola contra la excomunica subre [...] fatta, Sermone fatto in suo ma [...] a molti sacerdoti e secolari, Epistola a mio amico, Epistola a fratri abitanti nel convento di Bologna no e a stampa, Una lettera la quale mandava a papa Alexandro, Tratato della providentia divina sopra Abachire pro no e a stampa, Trattato della semplicita della vita Cristiana, Tractato della defensione de fratri [...] congregatione di santa [...], Tractato cicho [...] el reggimento e governo di fratre [...] [...] fatto ad instantia della signoria, Trattato contra alla astroi [...] divinataria, La soscriptione [...] lusione quando fratre Domenicho da Pescia haveva [...] nel furcho ed fratre di santa [...], Compendium philosophie et logice, **Expositione sopra il salmo Verba mea, Introductorium Confessorum.**

Ultimele două titluri sunt scrise de către o altă mână, ulterior. Nu poate fi vorba despre un cuprins al colligatului, pentru că lucrările din el provin din volume diferite, sau au fost legate împreună ulterior, fiind vizibile urme ale adăugirii de hârtie pe marginea unora dintre lucrări sau chiar numerotări de pagină realizate de mână care nu au continuitate.

Revenind la titlul care ne interesează, penultimul în lista de la începutul volumului, în cele 8 file ale lucrării este prezentată într-o formă proprie lui

Savonarola sau a discipolilor săi *Psalmul 5*, văzut de către Sfinții Părinți ca fiind o rugăciune pentru mântuire, adresată lui Dumnezeu de către Biserică sau credincios. Textul este în limba italiană, având unele citări în limba latină. Cel care a redactat textul face o paralelă între generația care trăia în Italia sfârșitului de secol XV cu cea biblică a lui Noe. Comparațiile merg mai departe, spre perioada controversată a păstoririi lui Alexandru al VI-lea, sunt puse față în față Florența și Roma pe de o parte, cu Sodoma și Gomora pe de altă parte. Faptul că textul este atribuit greșit lui Savonarola rezultă și din unele afirmații făcute în text, pe filele 4^v-5, cu referire la moartea predicatorului florentin: *La morte del frate sia causa di verificare le cose predecate [...] El signore torra via e punira te Firenze che hai pollute le mani tue del sangue iusto [...] Ancora el signore punira te Roma*. Atribuirile moderne ale paternității asupra textului fac trimitere la Simone Cinozzi, cunoscut pentru *Epistola* sa din 1501-1503, o primă încercare de realizare a unei biografii a lui Girolamo Savonarola. Mai mult, un manuscris aflat la Houghton Library, Harvard University²⁷, la cota MS Ital 102, sub titlul *Girolamo Savonarola compositions*, redactat în limba italiană și databil în intervalul 1498-1499²⁸, are următorul cuprins:

Savonarola, Girolamo, 1452-1498. *Piu opere di fra girolamo di ferara...* MS.; [n.p.] 1498-1499, 97 f. (188 p.)

Questa gli laesposizione del misere...; ff. 1^v-21.

Expositione...sopra tre versichuli del salmo trigesimo...; ff. 22-37.

Oratione fatta addi ventire di Maggio...; f. 37^v.

Chopia duna lettera...al Cristianissimo Re di francia; ff. 38-39^v.

Chopia duna altra lettera...alli serenissimi Re et Reina di Spagna; ff. 39^v-41.

Chopia duna altra lettera...al serenissimo Imperadore; ff. 42-43^v.

La infrascritta et [!] la examina del...Hieronimo...; ff. 44-63.

Lapistola che mando lasantita del Papa...; ff. 63-63^v.

Unaltra epistola che mando lasantita del papa...; f. 64.

La infrascritta e la chopia della sechonda examina del...Hieronimo...; ff. 64^v-70^v.

Examina del...Domenicho da pescia...; ff. 72-76.

Chopia duna lettera di fra Domenicho...a sua fratri; ff. 76-76^v.

Questa sie la chopia di una schongiurazione...; ff. 76^v.

Addi...examina di frate silvestro...; ff. 77-84^v.

Expositione del salmo Verba mea auribus...da frate Simone Cinozi...; ff. 85^v-97^v.

Conform cuprinsului textul aflat în atenția noastră a fost redactat cu siguranță de Simone Cinozzi, iar datarea ar putea fi mai clară, după 22 mai 1498 (data la care Girolamo Savonarola a fost executat).

²⁷ <http://oasis.lib.harvard.edu/oasis/deliver/~hou00749> accesat în 27.11.2013.

²⁸ Volumul prezintă o însemnare redactată de către Bartolomeo del Vantaggio și datată 1499.

Revenind la textul tipărit, imprimarea acestuia s-a realizat cel mai probabil la Florența. În discuție s-ar putea aduce doar numele tipografului, de regulă lucrările lui Girolamo Savonarola au fost tipărite fie de către Bartolomeo di Libri, fie de Johannes Petri și Lorenzo Morgiani sau doar de către acesta din urmă, singur.

Prezentarea făcută de noi se dorește a fi o contribuție la fondul de incunabule existent în România, dar și la cel mondial, date fiind condițiile în care multe dintre bibliotecile deținătoare din Europa și nu numai, au trecut la catalogarea internațională, informațiile oferite pentru fiecare titlu în parte referindu-se la toate exemplarele existente la nivel mondial, de aici rezultând și importanța prezenței titlului *Expositione sopra il salmo Verba mea* în fondurile Bibliotecii Județene Mureș - Biroul colecții speciale. Biblioteca Teleki-Bolyai.

(Re)Descoperirea exemplarului din *Expositione sopra il salmo Verba mea* [Florența, 1499] și analizarea bibliografiei asupra subiectului impune o reevaluare a bibliografiei mai recente cu privire la incunabule și la tipografia sau autorii lucrărilor și aducerea la zi a informațiilor referitoare la temă, ceea ce ar putea duce la descoperirea unor noi exemplare de incunabule în bibliotecile din România și la clarificarea unor probleme de datare existente la ora actuală.

An unknown incunabulum from Teleki-Bolyai Library from Târgu-Mureș

ABSTRACT

Collection of incunabula belonging to Teleki-Bolyai Library from Târgu-Mureș includes 69 copies, out of which 68 copies are known by the audience. On initiating their classification to the National Cultural Heritage, it was discovered a text of 8 leaves representing the work entitled *Exposizione sopra el psalmo Verba mea* [Florence, 1499], a unique copy in the Romanian area, in the colligatum containing works of Florentine preacher Girolamo Savonarola (1452-1498), printed in the incunabular period.

The theological work, *Exposizione sopra el psalmo Verba mea* [Florence, 1499], was attributed to Simone Cinozzi or Placido Cinozzi, because its printing was realised after the death of Savonarola, from 1498.

By the 8 leaves, part of the colligatum from Târgu-Mureș, we assume that the copy is complete; within our approach of identification relevant was also information obtained from specialists from Cambridge University Library, Bibliothèque Nationale de France or Württembergische Landesbibliothek Stuttgart.

This study is a contribution to knowing the holdings of incunabula existent in Romania, the copy being new, unpublished, but also those at global level, only other 18 copies being known.

List of illustrations

Fig. 1 - Leaf 1 from *Exposizione sopra el psalmo Verba mea* [Florence, 1499]

Fig. 2 - Leaf 3 from *Exposizione sopra el psalmo Verba mea* [Florence, 1499]

Fig. 3 - Leaf 8 from *Exposizione sopra el psalmo Verba mea* [Florence, 1499]

Fig. 4 - Leaf 8^v from *Exposizione sopra el psalmo Verba mea* [Florence, 1499]

U Expositione sopra el psalmo Verba mea.
U ERBA MEA AVribus percipe &c. Deus meus
 omnipotēs actus purus: eternus: plenus sapientia:
 principis sine fine: tibi dico deus meus: uere unus deus
 es pater & filius & spūs sanctus: & sic ex toto corde confi
 teor te: ego alloquor te deus meus crucifixus: quis ego
 sum puluis & cinis: tamen signor mio io pigliero fiducia a
 parlare teco: essendo tu sōma bontà disceso di cielo in ter
 ra: & per mio amore di dio diuētato bñomo: p liberarmi
 dal iugo dello antiquo peccato tisei di impassibile facto
 passibile & di immortale facto huomo mortale: po ho pre
 so fiducia in te signor mio di parlare teco alquanto: ma be
 ne uorrei potere exprimere cō le parole che a te mādero
 fuori meglio el mio concepto di dentro: benchè io sappi
 che tu prima causa & primo motore intēdi & conosci tutte
 le cose ch' sono state & sono & sarāno: & ch' tu solo sei q̄llo
 che penetri gli cuori de gl'huonini: tamen io parlero così
 teco p excitarmi: & ingegneromi di exprimere con le pa
 role el meglio che io potro el concepto di dētro: & con in
 ciero così uoltrandomi al signore.

U VERBA MEa auribus percipe &c. Signore come
 refugio & mio conforto ricorro a te per consolarmi par
 lando teco alquanto: tu sei signore nelle aduersita el mio
 conforto: tu sei nelle aduersita el mio sostegno: tu solo si
 gnore sei stato el mio saluatore. Et prima tu mbai con la
 morte tua libero dalla seruitù dello antico peccato. Secun
 do tu mbai dato el baptesimo: & con questo ellume della
 sancta fede: che io confesso te dio figliuolo di dio trino &
 uno: & sopra tu cti edoni tu mbai ch'auato della seruitù del
 seculo & messo nella sancta religione. Questo signore
 mio e uno spetialissimo dono & singularissimo di tu cti
 gli altri: hauēdo trouato maxime tanta unione & pace in
 si grande moltitudine & uarietade di persone. Ma bora si
 gnore mio donde procede che li tuoi electi sono dalli cap
 tui ch'osi perseguitati: & chi uole oggi uiuer bene: non
 puo: se non con grande fatica: in modo che noi siamo in
 a i

Fig. 1 – Fila 1 din *Expositione sopra el psalmo Verba mea* [Florența, 1499]

uoluto: ma s'isono tirati indrieto. & essendo hora incorn
gibili: punçdogli tu: uorrai mostrare la tua iustitia: & che
tu nõ uoi piu sopportare tãte iniquita che oggi si fanno:
pero uerra el tẽpo & presto: Habitabit iuxta te malignus:
neque permanebũt iniusti ante oculos tuos. Quelli che
sono stati maligni & perfidi di cuore nõ habiterãno dinan
zi al tuo cõspecto: quelli anchora che bãno nõ solamente
nociuo alloro medesimi: ma etiam al proximo col malo
exemplo che loro bãno dato: & molte uolte riuocandolo
dal bene: Hi nõ permanebũt ãte oculos tuos. Signore og
gi non ce piu religione christiana: & siamo diuentati peg
gio che turchi: & doue doue si udi mai che gli christiani fa
cessino quello che oggi cõ li nostri occhi habbiamo uedu
to: & ogni giorno piu ueggiamo. Hor nõ hanno ep̃i per
derisione spezato la croce: & nõ bãno anchora per dispre
gio cerca perdere & bãnolo messo ad effecto. O signor
mio quale turco o paghano harebbe nõ che facto: ma ac
consentito mai questo! Costoro nõ sono piu buomini ne
bestie ancora: perche le bestie bãno in se qualche apparẽte
ragione: il che nõ bãno costoro: pech sono frenati in ogni
loro lasciuo desiderio. Diauoli ãora nõ sono: peche el dia
uelo nõ e libidinoso ne dedito alla gola: come totalmẽte
sono dediti costoro. Adunq; nõ essendo cho costoro buomi
ni ne bestie ne diauoli: bisogna dire chẽ esieno la piu pexi
ma generatione che mai fusse: & questa e la uerita chome
le opere loro apertamẽte cimostrano. O signiore chome
puoi tu sopportare tale generatione sopra la terra. Questa
e generatione piu pexima chẽ non fu quella quando man
dasti el diluuio al tempo di Noe. Questa e piu pexima
generatione nel peccato della libidine che non fu quel
la di Sodoma & Gomorra: le quali cipta tu facesti pel ma
ladecto uitio subuertire. Questa e generatione anchora
piu pexima che non fu quella del popolo hebraico: che
ti crucifixe: & sono peggio che i scribi & pharisei: perche
loro nõ faceuan tãte iniquitadi & si apertamente chome
fanno cho costoro al tẽpo nostro: benchẽ loro ti crucifiggeffi
a iiii

Fig. 2 – Fila 3 din *Exposizione sopra el psalmo Verba mea* [Florența, 1499]

xpo. No: anzi ci unira piu insieme cō lui: & effendo cō lui uniti: diremo come diceua lo apostolo Paulo: Quando in firmior sum: tūc fortior sum & potēs. An psecutio! Potraci la psecutione dli diauoli & de mēbra sua rimouere da xpo! No: anzi q̄lla cifra piu pfecti: qa uirtus ī infirmitate p̄ficitur: & q̄to uno e piu pfecto: t̄ato piu factosta cō dio: Ergo la psecutione nō ci separera: ma piu ci unira cō lui. An fames! Potraci la fame distingere da xpo! No: p̄che lui ciibera dello angelico cibo: p̄che ha così sempre fatto alli suoi electi: & bagli nutriti: ut scriptū ē. Angelorū c̄ca nutriti populū: & panē d̄ celo prestisti eis. O come cipo tra la fame separe da xpo facēdosi lui nostro cibo: & uenēdosi familiarmēte ad habitare in casa nostra: po preghiamo: preghiamo dico che uēgha la fame temporale: accio che siamo spiritualmente satiati della charne & sangue di xpo. Io signiore ti priego & ex toto corde dico che tu mi priui del pane tēporale dandomi dipoi lo spirituale. De si gnore inebria in nostri cuori del tuo pretioso sangue come già inebriasti nelli tempi della prima chiesa ltuoi electi: che solo si nutriano del sacramēto. Ergo chome cipo la fame separare da Christo satiandoci lui del suo pretioso cibo! Et uere pinguis est panis christi: però non ci separe ra la fame: ma unira gr̄ademēte: quia deus charitas est: & qui manet in charitate: in deo manet & deus in eo. Sichestādo Xpo in noi habremo altro gusto & feruore che non habbiamo pel passato hauuto: et altro gusto sentiremo al bora del sacramento che noi nō sentiamo bora: & tutto q̄sto p̄cede che noi nō uandiamo cō quella preparatione & feruore che doueremo ire a tanto sacramento: Et hoc euenit: qa consuetudo fecit habitū: po leuiamo uia fratres mei q̄sta cōsuetudine: & non ui andiamo piu p̄ forma: come siamo infino aqui forse andati. An nuditas! La pouertā separeracci da xpo! No: quoniā affatim diues ē qui cū xpo pauper est. Hor nogli habbiamo noi p̄messo obseruare il uoto della pouertā! Però nō ci separera questo da Christo: anzi piu ci unira con lui. An periculum! el periculo rimoueracci da Christo! No: ma che piccolo puo essere

Fig. 3 – Fila 8 din *Exposizione sopra el psalmo Verba mea* [Florența, 1499]

doue e christo! Quoniam ipse est lux: uia: ueritas & uita: essendo con esso noi Christo: sicut scriptū est: Vbi sunt duo uel tres congregati in nomine dā lui. An gladius? El coltello della morte separa tacci da xpo! No: perche la laua pla quale ando lui: sicbe andādo noi pla medcāma uia ci uerremo piu ad unire: & non separare da christo: al martirio congiugne & nō separa da Xpo: preghiamo pure el signore che cenefacci degni: & hauendoci lui ditre gratie cōcesse d'ua: che sono el baptesimo & la religione: che cōceda ancora la terza del martirio. Hauendoci tu signiore messo nella uia di questo & factocene gbustare qualche poco: nō ci lasciare hora a mezo. ma conduci al fine di questo camino. No signore enon ci basta che di tre spetie che sono di martirio tu cenhabbi una sola concessa che e el martirio uoluntario: come hebbe sancto Giouan nino. Signore noi uogliamo morire pte & esser tuoi ueri martiri: come sono stati emartiri passati. Tu dirai forse signiore che io sia presumptuoso ad usare queste parole. No signore nō me le imputare a p̄sumptione: ma dace lo che io ho mediante la gratia tua di uolere pte me ctere la uita puenire a trouare te & parlare un poco teco a faccia a faccia: essendo al hora dagli occhi miei tolto ogni ombra & offacolo: Ergo se cosa alcuna nō ci puo separe da xpo: noi habbiamo da stare allegri & uegha che tribulatione si uo le: & perseguitinci ecaptiui quāto uogliono: Tu domine ut scuto bone uoluntatis coronasti nos. Signore tu cibai dato una uolonta prompta: la quale ci e stata scbudo nelle tribulationi & persecutioni delli camini del tēpo presente & faracci nel tēpo futuro corona in uita eterna. Ad quam nos cito pducatur iesus xps cum palma martiri: qui uit & regnat per omnia secula seculorum. Amen.

FINIS.

Fig. 4 – Fila 8v din *Exposizione sopra el psalmo Verba mea* [Florența, 1499]

Abrevieri bibliografice

- BMC - *Short-title catalogue of books printed in Italy and of Italian books printed in other countries from 1465 to 1600 now in the British Museum*. London, 1958 (Supplement. London, 1986)
- British Library Incunabula Short Title Catalogue (ISTC): <http://istc.bl.uk>
- Ceuca, Ceuca 2009 - Sever Lucian Ceuca, Lucian Victor Ceuca, *Ordine monahale: cavaleri și călugări*, Alba Iulia, 2009
- Chastel 1981 - André Chastel, *Artă și umanism la Florența pe vremea lui Lorenzo Magnificul*, vol. II, București, 1981
- CIBTB 1971 - *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Teleki-Bolyai*, Târgu-Mureș, 1971
- Comorovski 1972 - Cornelia Comorovski, *Literatura Umanismului și Renașterii ilustrată cu texte*, vol. I, București, 1972
- Faure 2000 - Paul Faure, *Renașterea*, București, 2002
- Goff - Frederick R. Goff, *Incunabula in American libraries: a third census*, Millwood (N.Y.), 1973
- Harvard University Library: <http://oasis.lib.harvard.edu>.
- IGI - *Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia. Compilato da T.M. Guarnaschelli e E. Valenziani* [et al.]. 6 vols. Roma, 1943-81
- Ionescu 2012 - Marius Ionescu, „Incunabule în bibliotecile din România. Biblioteca Teleki-Bolyai, Târgu-Mureș”, în *Vox Libri*, Deva, 2012, nr. 3 (24), p. 42-46
- Lăzărescu 1987 - George Lăzărescu, *Civilizație italiană*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1987
- Polizzotto 1994 - Lorenzo Polizzotto, *The Elect Nation. The Savonarolan Movement in Florence (1494-1545)*, Clarendon Press, Oxford, 1994
- Procacci 1975 - Giuliano Procacci, *Istoria italienilor*, Ed. Politică, București, 1975
- Reichling – Dietrich Reichling, *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium Bibliographicum ... Emendationes*. 6 vols. & index. Monachii, 1905-1911 (Supplement, Monasterii, 1914)
- Rendina 2002 - Claudio Rendina, *Papii. Istorie și secrete*, Ed. All, București, 2002
- Ridolfi 1952 - R. Ridolfi, *Vita di Girolamo Savonarola*, II, Roma, 1952
- Schatz, Stoica 2007 - Elena-Maria Schatz, Robertina Stoica, *Catalogul colectiv al incunabilelor din România*, Cimec, București, 2007
- <http://istc.bl.uk/search/search.html?operation=record&rsid=741306&q=2>
- <http://oasis.lib.harvard.edu/oasis/deliver/~hou00749>

Cuvinte-cheie: Biblioteca Teleki-Bolyai Târgu-Mureș, incunabul, Savonarola, Florența, secolul XV

Key words: Teleki-Bolyai Library Târgu-Mureș, incunabulum, Savonarola, Florence, XVth century